

**TLOS ANTİK KENTİ TÜRBE KALINTILARI VE ANIT
AĞAÇLARIN KÜLTÜREL PEYZAJ AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ****ASSESSMENT OF SHRINE RUINS AND MONUMENTAL TREES
OF TLOS ANTIC CITY IN TERMS OF CULTURAL LANDSCAPE**

*Zuhal KAYNAKÇI ELİNÇ**
*Taner KORKUT***
*Neşat ERKAN****
*Ali Cem AYDIN*****
*Latif Gürkan KAYA******
*Bayram AKDAĞ******

Özet:

Türbelerin ziyaret geleneği ve ağaç kültü gibi inanç ritüelleri Anadolu'nun farklı yörelerinde binlerce yıldır varlığını sürdürmektedir. Muğla İli'nin Fethiye İlçesi'ne bağlı Yaka Köyü'nün bir mahallesi olan Türbe Yerleşimi'ne gerçekleşen ziyaretler, bu yerleşimdeki ulu ağaçtan dilek dileme ve şifa bulma amacıyla yapılan ritüeller bu geleneklerin sürdürüldüğü örneklerdendir. 2011 yılında bir TÜBİTAK projesi kapsamında başlatılan araştırmalar ile Türbe Mahallesi'ndeki tarihi kalıntıların çizim ve belgeleme çalışmaları yapılarak ulaşılan veriler Coğrafi Bilgi Sistemine aktarılmıştır. Tarihi kalıntıların dönemi tam olarak bilinmemekle beraber ulaşılan bazı sonuçlar yardımıyla bunların Türkmen Boyları'ndan Menteşeoğulları Beyliği'ne ait olabileceği düşünülmektedir. Proje kapsamında ayrıca tarihi kalıntıların içinde ve yakınında bulunan 3 adet *Cupressus sempervirens* var. *horizontalis* (servi) ağacının yaş tespitine yönelik çalışma da yapılmış ve en yaşlı ağacın yaklaşık 910 yaşında olduğu anlaşılmıştır. Sonuç olarak, bu çalışmada, Likya Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Tlos Antik Kenti sınırları içerisindeki tarihi kalıntıların ve anıt ağaçların kültürel peyzaj açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tlos Antik Kenti, Yaka Köyü, Türbe Mahallesi, Tarihi Kalıntılar, Menteşeoğulları Beyliği, Anıt Ağaç, Kültürel Peyzaj.

* Yrd. Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi – Antalya zuhalelinc@gmail.com

** Prof. Dr., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü - Antalya tkorkut@akdeniz.edu.tr

*** Dr., Batı Akdeniz Araştırma Enstitüsü – Antalya nesaterkan@yahoo.com

**** Batı Akdeniz Araştırma Enstitüsü - Antalya alicemaydin@ogm.gov.tr

***** Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Peyzaj Mimarlığı Bölümü - Malatya lgkaya@gmail.com

***** Arkeolog, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı – Antalya

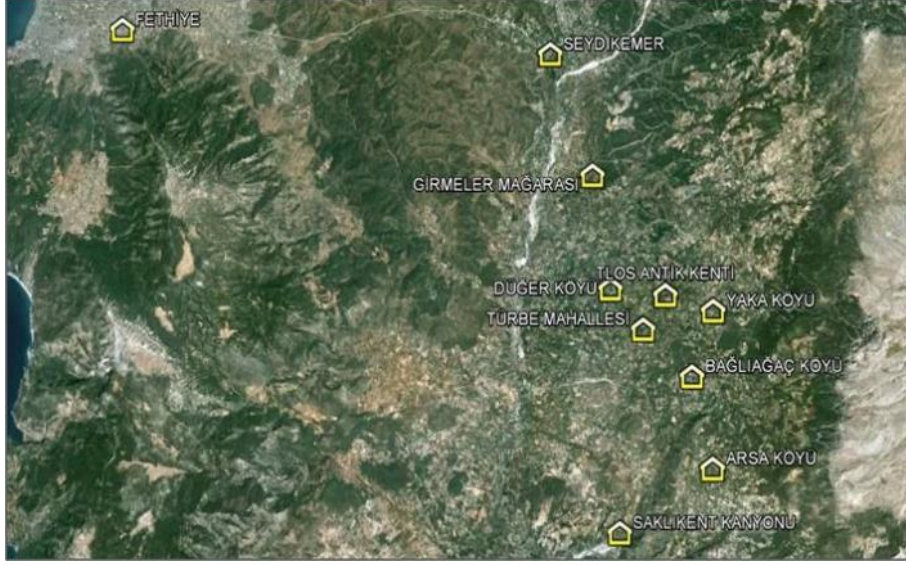
Abstract:

Religious rituals such as the tradition of visiting shrines and tree cult have been in existence for thousands of years in the different regions of Anatolia. Clear examples of such still- existing rituals are the visits paid to “Türbe” Quarter in Yaka Village of Fethiye District in the Province of Muğla and making wishes and hoping for heals from the holly tree. The data, which has been obtained from the research that has been launched the scope of a TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey) Project in 2011 and the study that have been on the drawing of historical ruins and documentations in Türbe Quarter, have been transferred to the Geographic Information Systems. Although the certain date of the historical ruins is not exactly known, it has been thought that the ruins may belong to Menteşoğulları Seigniory of Türkmen Tribes. In the scope of project, the study have also been done to determine the age of 3 *Cupressus sempervirens* var. *horizantalis* (cypress) that are within the ancient ruins and their environs. The oldest one has been understood to be about 910 years old. As a result, in this study, historical ruins and monumental trees within the boundaries of Tlos Antic City being one of the important settlements in the Lycian Region have been assessed in terms of cultural landscape.

Key words: Tlos Antic City, Yaka Village, Türbe Quarter, Ancient Ruins, Menteşoğulları Seigniory, Monumental Tree, Cultural Landscape.

Giriş

Fethiye İlçesi’ne bağlı Yaka Köyü’nün bir mahallesi olan Türbe Yerleşimi, köyün en güney noktasında, Eşen düzlüğündeki Düğer Köyü’nün doğusundaki yamaçta konumlanmıştır (Resim 1). Ayrıca Türbe Mahallesi doğu yönden Bağlağaç Köyü ile de komşudur. Arazi yapısının dağlık olmasından dolayı mahalle yerleşimi oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Böylece doğu yönde Bağlağaç Köyü sınırında başlayan yerleşim alanı batı yöndeki Düğer Köyü’ne kadar ulaşmaktadır. Diğer yandan Düğer Köyü’nden başlayan ve Bağlağaç ya da Arsa köyleri istikametine doğru ilerleyen asfalt yol Türbe Mahallesi’nin ortasından geçmektedir.

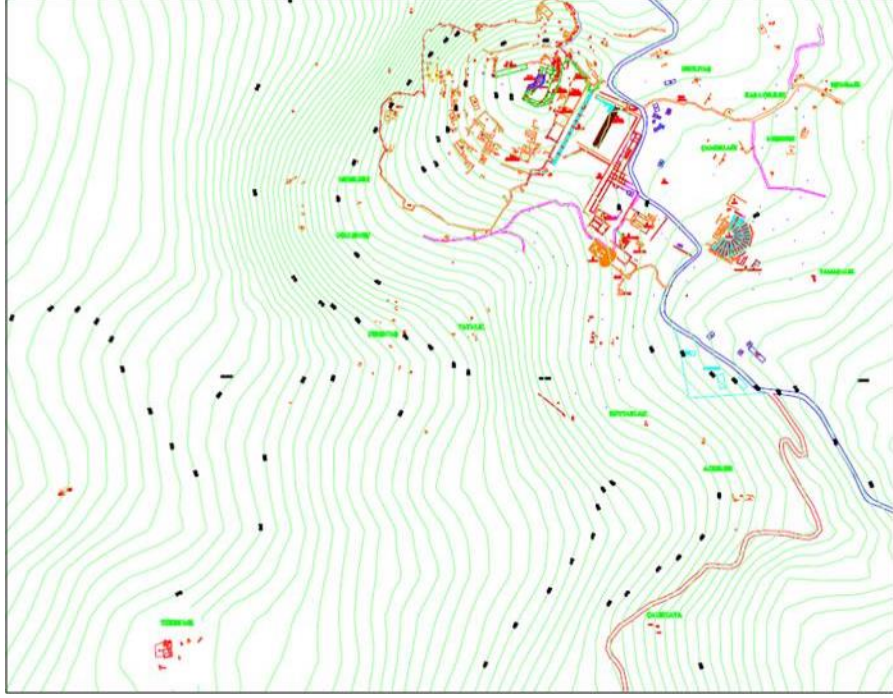
Resim 1. Türbe Mahallesi ve Çevresi'nin Uydu Görüntüsü.

Türbe Mahallesi aynı zamanda Likya Bölgesi'nin önemli yerleşimlerinden biri olan Tlos Antik Kenti¹ sınırları içerisinde kalmaktadır (Resim 2). Antik kent merkezi mahallenin kuşbakışı yaklaşık 1100 m kuzeyindedir. Eşen Vadisi'nin güney yönünden gelip Tlos Antik Kenti'ne doğru ilerleyen antik yol güzergâhı da Türbe Mahallesi'nden geçmektedir². Söz konusu yol güzergâhına ait bir köprü kalıntısı mahallenin hemen kuzeybatısında insitu olarak lokalize edilmiştir. Ancak yakın zamanda üzerine modern bir beton köprü inşa edildiğinden üst kısmı gözükmemektedir. Ayrıca Türbe Mahallesi sınırları içerisinde çok sayıda arkeolojik kalıntı da günümüze ulaşmıştır. Buluntular arasında Likya lahitleri, chamosorion tipi gömü alanları olabildiği gibi dinsel amaçlı

¹ Tlos Antik Kenti Akdağların batı eteğinde konumlanan önemli bir Batı Likya yerleşimidir. Savunmaya elverişli dağlık arazisi ve Eşen Vadisi'ne hâkim konumuyla öne çıkan kentin antik kaynaklardaki aktarımlara göre kahraman Tloos tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Ayrıca Tlos isminin Tloos'dan geldiğine de inanılmaktadır. Ancak bölgenin yerel dili Likçe'de kent adının Tlawa olarak tanımlanması ve bunun Hitit metinlerinde vurgulanan "Talawa" ile aynı olması kentin varoluş tarihçesini İ.Ö. 15. yüzyıla kadar geri götürür. Epigrafik veriler ışığında oluşturulan kent tarihçesinin çok daha önceki dönemlerde başladığı gerçeği Tlos'da 2005 yılında başlayan ve halen devam eden kazı çalışmaları esnasında ele geçen Prehistorik Çağlara ait çok sayıda seramik, el aletleri, takılar, tanrısal figürinler ve mezar buluntularıyla desteklenmektedir. Bahsi geçen buluntular geç Neolitik Dönemden itibaren tarihlenmekte ve bugüne kadar Likya Bölgesi'nde ele geçen en erken arkeolojik kalıntıları oluşturmaktadır. Diğer Likya şehirleri gibi uzun süre Pers egemenliği altında kalan Tlos Antik Kenti, İ.Ö. 5. ve 4. yüzyıllarda parlak bir Klasik Çağ yaşamıştır. Ayrıca Tlos'un Likya Birliği içerisinde 3 oy hakkına sahip altı kentten biri olması, şehrin Hellenistik Dönem'de Likya Bölgesi'ndeki askeri ve ekonomik gücünün önemli bir göstergesidir. Kentin bu önemi Roma Dönemi ve sonrasında da devam etmiştir. Roma ve Bizans Dönemleri'nden günümüze kadar ulaşan anıtsal yapılar bu önemin en belirgin kanıtıdır (<http://tloskazilari.com>).

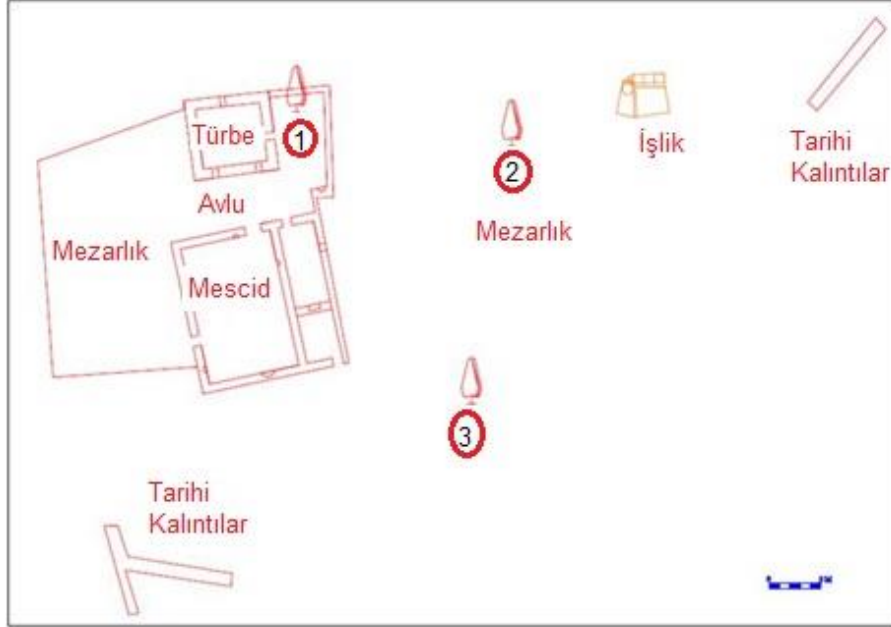
² Roma Dönemi Likya Bölgesi yol güzergahları için bk. Işık vd., 1998/1999; Şahin ve Adak, 2007.

kullanılmış kaya sunaklarına da rastlanılmıştır. Bunlardan başka arazide antik tarım teraslarının varlığı da gözlemlenmiştir.

Resim 2. Tlos Antik Kenti Yerleşim Planı.

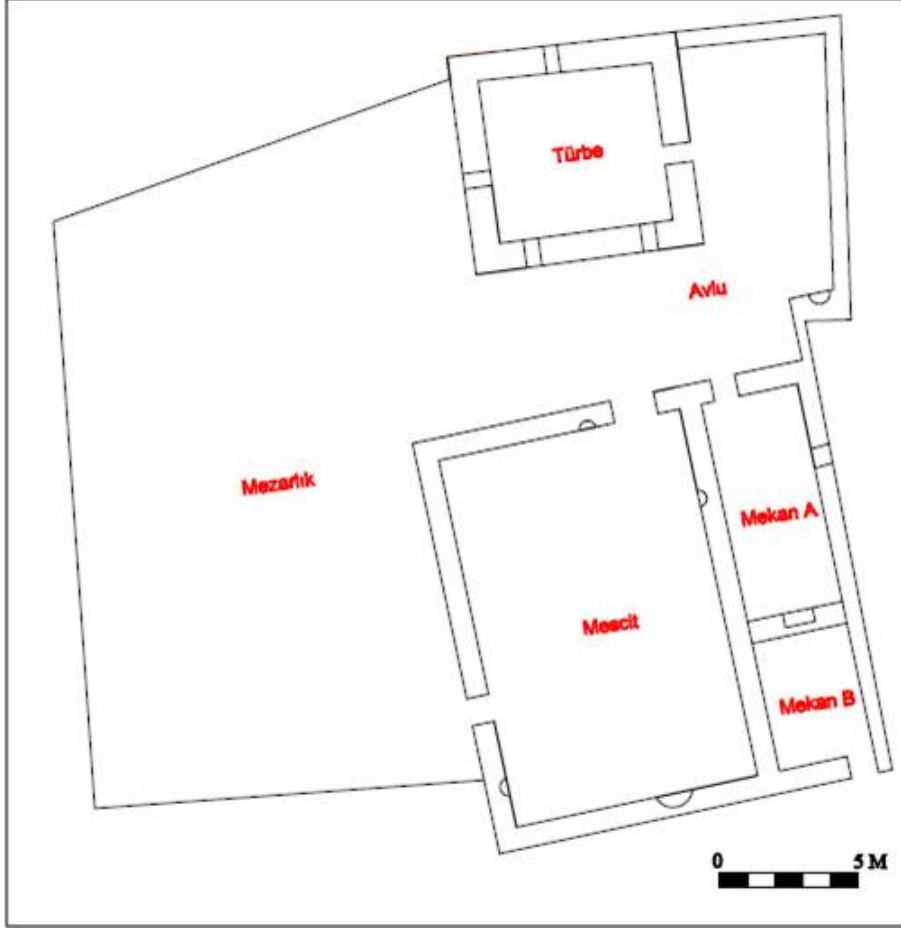
Türbe Mahallesi'nin Tlos Antik Kenti'ne bağlı bir çiftlik yerleşimi olduğunu gösteren diğer bir buluntu ise ana kayadan yontulmuş işlik yapısıdır (Resim 3). Bahsi geçen işlik büyük bir kireçtaşı kaya kütlesi üzerinde durmaktadır. Ana kayaya işlenmiş işliğin önce 5 basamakla alt seviyede bulunan ezgi haznesine çıkılır. Bu bölümün duvarında pres kolunun yerleştirildiği "T" formulu bir yuva bulunmaktadır. Kare formulu ezgi haznesinden toplama çanağına sıvının akması için bir taş oluk oluşturulmuştur. Oluğun altındaki çanağın dibinde sıvı tortusunun çökmesi için 32 cm çapında çökelti çukuru yer alır. Kaya kütesinin doğu kısmında tespit edilen hatıl yuvaları işliğin üzerinin bir çatıyla kapatıldığına işaret etmektedir. Bahsi geçen kalıntı sanayi tipi bir işlik olup tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştirildiği bölgenin merkezinde oluşturulmuştur. Alanda ele geçen seramik kalıntıları söz konusu çiftlik yerleşim alanının Roma Dönemi'nde de kullanıldığını göstermektedir.

Resim 3. Türbe Mahallesi Tarihi Kalıntıların Planı.

Türbe Mahallesi Tarihi Kalıntılar

Yaka Köyü'nde yürütülen yüzey araştırmaları esnasında Türbe Mahallesi'ndeki çiftlik yerleşimlerinin merkezinde bulunan ve daha sonraki kullanım dönemlerine ait olduğu anlaşılan yerleşim kalıntıları da tespit edilmiştir (Resim 3). Bu kalıntılar yaklaşık 80 m x 120 m ölçülerindeki bir alana yayılmış olup büyük bir yapı kompleksini oluşturmaktadır. Ancak geçen zaman içerisinde alanın güney ve doğu yönlerinde hem doğal etkenlerden hem de yakında bulunan modern yerleşimlerden kaynaklanan büyük bir tahribat gerçekleşmiştir. Böylece bahsi geçen yapı kompleksinin sadece merkezinde kalan mekânlar büyük ölçüde ayakta kalarak günümüze ulaşmıştır. Yerleşim alanının doğu ve güney yönündeki kalıntılar ise tanımlanamayacak ölçüdedir. Bu alanlarda gerçekleştirilecek kazı çalışmaları sonrasında daha ayrıntılı sonuçlara ulaşılacağı muhtemeldir. Yerleşim alanının merkezindeki kalıntılar yan yana duran iki farklı yapıdan oluşmaktadır (Resim 4).

Resim 4. Türbe Mahallesi Tarihi Kalıntılar Detay.

Güney yönde kalan yapı 15 m x 15 m ölçülerinde olup kendi içinde kullanımla bağlantılı olarak iki bölüme ayrılmıştır. Batı mekânı olarak adlandırılan bölüm 15 m x 10 m ölçülerinde olup kuzey-güney istikametinde oluşturulmuştur (Resim 4-5). Mekâna giriş kuzey yönde bulunan 1,60 m genişliğindeki bir açıklıkla sağlanır. Zeminde yoğun bir dolgu tabakası bulunduğundan kapı yüksekliği 2,15 m olarak ölçülmüştür. Kapının yan sövelerini duvar örgüsü oluşturmuştur. Üst lentoda ise ahşap kullanılmıştır. Mekânın batı duvarında 65 cm genişliğinde ve 75 cm yüksekliğinde üzeri tuğla kemerli bir niş oluşturulmuştur (Resim 6). Nişin derinliği ise 60 cm civarındadır. Ayrıca nişin üst kısmındaki kemer yine tuğla kullanılarak yarım daire şeklinde bir örgü ile çevrelenmiştir. Giriş kapısının hemen sağında 60 cm x 60 cm x 60 cm ölçülerinde olan ve üzeri tuğla kemerli başka bir niş daha bulunmaktadır (Resim 5).

Resim 5. Mescidin İçinden Görünümü.

Resim 6. Mescidin İç Duvarından Kemerli Niş Detayı.

Benzer şekilde bu nişin üst kısmı da tuğla örgüsü ile sınırlandırılmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda söz konusu nişlerin bir raf gibi kullanıldığı anlaşılmıştır. Mekânın güney yönündeki duvarın içerisinde de benzer bir niş ile karşılaşmıştır. Ancak bu niş başka bir amaçla, yaklaşık 1,40 m genişliğindeki bir mihrabı vurgulamak için oluşturulmuştur. Böylece bu mekânın mescit amaçlı kullanıldığı anlaşılmıştır. Mescit mekânı genelde düzgün olmayan moloz taşlar kullanılarak inşa edilmiştir. Ancak yer yer Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait yapı taşlarının devşirme malzeme olarak kullanıldığı da gözlemlenmiştir (Resim 7).

Resim 7. Mescidin Batı Duvarı Dıştan Görünümü.

Bunlar arasında düzgün kesilmiş bloklar olabildiği gibi sütun parçaları ile üzeri bezeli bloklar da tercih edilmiştir. Mekânın günümüze ulaşan en yüksek duvarı güneybatı köşesidir. Yaklaşık 8 m yüksekliğinde olan duvarda tamirat izleri tespit edilmiştir. Duvarın üst seviyesinde, ikinci kat hizasında küçük bir pencere bulunmaktadır. Pencerenin yan kısımları duvar örgüsünden oluşurken, üst bölümünde ahşap kullanılmıştır. Ayrıca duvarlardaki sıva kalıntıları da günümüze kadar ulaşmıştır. Bazı noktalarda görülen iki kat sıva izleri yapının yine farklı dönemlerde tamirat geçirdiğini göstermektedir (Mekânın güney duvarının dış kısmında gözlemlenen duvar kalıntısı herhangi bir yapıyla bağlantılı değildir. Bu duvarında ileriki dönemlerde gerçekleştirilen tamiratlar esnasında destek amaçlı inşa edildiği düşünülmektedir). Sıvaların üzerinde ise herhangi bir boya ya da bezeme kalıntısına rastlanılmamıştır. Doğu mekânı olarak adlandırılan kısım 15 m x 5 m ölçülerindedir (Resim 4). Sosyal ve kültürel amaçlı kullanıldığı tahmin edilen bu mekân benzer teknikte inşa edilmiş ve kendi içinde de iki ayrı odaya bölünmüştür. Kuzey yönde kalan oda 9 m x 5 m ölçülerinde olup, 1 m genişliğindeki girişi kuzey yöndedir. Ayrıca odanın güney duvarında oldukça geniş tutulmuş bir niş bulunmaktadır. Batı duvarında ise bir aydınlatma penceresi yer alır. Doğu mekânının güney yönünde kalan ikinci odanın ölçüleri 6 m x 5 m civarındadır. Bu odanın 1 m genişliğinde olan girişi güneybatı köşede oluşturulmuştur. Yerleşim alanının güneyini oluşturan bu yapı kompleksinin yaklaşık 5 m kuzeyinde, 8,30 m x 7,70 m ölçülerinde tek bir odadan ibaret kareye yakın ikinci bir yapı daha bulunmaktadır (Resim 4). Duvarları örtü başlangıç seviyesine kadar korunmuş olan bu yapının 70 cm x 135 cm ölçülerinde olan girişi doğu yöndedir (Resim 8).

Zuhal Kaynakçı Elinç, Taner Korkut, Neşat Erkan, Ali Cem Aydın, Latif Gürkan Kaya, Bayram Akdağ
Tlos Antik Kenti Türbe Kalıntıları ve Anıt Ağaçların Kültürel Peyzaj Açısından Değerlendirilmesi
Assessment of Shrine Ruins and Monumental Trees of Tlos Antic City in Terms of Cultural Landscape

Resim 8. Türbe'nin Doğu Giriş Cephesi.

Resim 9. Türbenin İçten Görünümü.

Mescit yapısında olduğu gibi burada da antik çağlardan günümüze ulaşan yapı kalıntıları devşirme malzeme olarak kullanılmıştır. Örneğin giriş kapısı tamamen devşirme bloklar kullanılarak inşa edilmiştir. Böylece kapının yan söveleri düzgün kesilmiş bloklardan oluşturulmuştur. Kapının lentosu ise bindirme tekniğindeki bir kemer şeklinde düzenlenmiştir. Yapının iç kısmı güney duvarındaki 2, batı duvarındaki 1 ve kuzey duvarında yer alan 1 adet pencere açıklığıyla aydınlatılmıştır (Resim 9). Pencerenin yan kısımları duvar örgüsü ile sınırlandırılmıştır. Pencerelemin üst bölümünde ise ahşap kullanılmıştır. Bunlardan başka duvarlarda mazgal deliği tarzında iki sıra halinde ince tuğla ile oluşturulan çok sayıda küçük havalandırma penceresi de bulunmaktadır. Yapının içerisinde gerçekleştirilen incelemeler esnasında kavuk şeklinde mezar taşları olan 5 farklı mezar yapısı tespit edilmiştir. Kavuklar yuvarlak ya da köşeli olarak düzenlenmiş olup ölçüleri değişkenlik göstermektedir. Kavukların üst kısmında içeriği tam olarak anlaşılmayan farklı motifler işlenmiştir. Ayrıca mezarların etrafının taşlarla çevrelendiği görülmüştür. Bu taşlar arasında antik çağlara ait sütun paçalarına da rastlanılmıştır. Kavuk şeklindeki mezar taşlarının konumlarından mezarların başlarının batı yöne ayaklarının ise doğuya bakar vaziyette olduğu anlaşılmıştır. Yerleşim alanının güneyinde kalan mescit yapısı ile tek odalı bu bina kuzeydoğu köşelerinden L formunda bir çevre duvarı ile birbirine bağlanmıştır (Resim 4). Böylece her iki yapı arasında ve ayrıca kuzey yöndeki binanın önünde kapalı bir avlu oluşturulmuştur. Avlunun güneydoğu köşesindeki çevre duvarında tuğla ile örülmüş bir niş bulunmaktadır. Söz konusu niş yapım tekniği bakımından mescidin içinde tespit edilen nişlerle benzerlik gösterir. Avluya girişin hangi taraftan sağlandığı tam olarak anlaşılamamıştır. Ancak batı yönden geldiği tahmin edilen güzergâhın her iki yapı arasında geniş bir geçit koridoru oluşturulduğu açıktır. Avlu alanında yapılan araştırmalar esnasında toplam 3 adet daha mezar kalıntısına ulaşılmıştır (Resim 8). Söz konusu mezarların taşları da kavuk şeklinde işlenmiş ve etrafları taşlarla çevrilmiştir. Ayrıca bu mezarların başları da batı yöne bakar vaziyettedir. Tüm bu mezar buluntuları bu mekânın bir “Türbe” yapısı olarak kullanıldığına işaret etmektedir. Bundan dolayıdır ki Yaka Köyü’nün en güneyinde kalan bu yerleşim alanı Türbe Mahallesi olarak adlandırılmıştır. Ancak alanda herhangi bir yazıt ele geçmemiştir. Dolayısıyla türbe yapısının ait olduğu aile bilinmemektedir.

Diğer yandan mezarların bulunduğu mekânın kuzeybatı köşesinden başlayan, önce 16 m doğu-batı istikametinde, daha sonra 21 m kuzey-güney yönlerinde ve son olarak da 14 m tekrar doğu-batı istikametinde ilerleyen ve güney yöndeki mescidin batı duvarında sonlanan U formunda bir çevre duvarının varlığı belgelenmiştir (Resim 3, 4). Bahsi geçen bu duvarın sınırladığı alanın içerisinde yapılan gözlemler esnasında çok sayıda mezar kalıntısına ulaşılmıştır. Yoğun bitki örtüsünden dolayı mezar sayısı tam olarak tespit edilememiştir. Mevcut mezar yapıları ve arazideki

konumlarından bu alanda 15-20 arasında mezarın bulunduğu tahmin edilmektedir. Böylece bu alanın yapı kompleksi ile aynı dönemde mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Hatta kavuk şeklindeki mezar taşlarına burada da rastlanılmıştır. Benzer bir durumla yapı kompleksinin doğu yönündeki düzlükte yapılan araştırmalar esnasında karşılaşmıştır. Bu alanda da çok sayıda mezarın varlığı incelemeler sonucunda ortaya çıkarılmıştır ve dolayısıyla bu alan da mezarlık olarak tanımlanmıştır. Ancak bu bölümde bulunan mezarların hepsi aynı dönemlere ait değildir. Buradaki definlerin bazılarının bölgede yaşayan aileler tarafından yakın zamanda yapıldığı bilinmektedir. Ve alan halen mezarlık olarak kullanılmaya da devam etmektedir.

Ritüeller

Başlangıçtan itibaren tarihin her döneminde mezar yapılarına büyük önem verilmiş ve ata kültü inancı ile bağlantılı olarak özellikle mezarlık alanlarında yaşatılan bazı gelenekler oluşturulmuştur. Bugün Anadolu'nun her köşesinde bu tür uygulamaların olduğu bilinmektedir³. Benzer bir durum Yaka Köyü Türbe Mahallesi'ndeki yerleşim alanında gözlemlenmiştir. Burada da türbe alanı düzenli aralıklarla ziyaret edilmekte ve özellikle ağaçların dallarına farklı dilek kurdeleleri asılmaktadır⁴. Ayrıca yine dilek amacına yönelik olarak erkek atleti ya da kadın eşarbinin alanın farklı noktalarında asıldığı da tespit edilmiştir (Resim 5, 8). Mezar taşlarının hemen yanında bulunan su testileri veya plastik su şişeleri yine ölülerin ruhlarının memnun edilmesi amacıyla getirilmiştir. Bölgede yapılan araştırmalar sonucunda Türbe Mahallesi mezarlığında gerçekleştirilen ritüellerin burada bulunan mezarların sahipleri tarafından gerçekleştirilmediği anlaşılmıştır. Daha çok anonim türbe olarak öne çıkan yapının ziyaretçileri farklı köylerden de gelmektedir. Hatta buraya Fethiye İlçesi'nden bile insanların geldiği görülmüştür. Bu da türbenin bölgedeki tanınırlığı ve önemini bir göstergesidir.

Türbe Mahallesi'ndeki yerleşim alanının halk arasında önemini arttıran en önemli ritüel buradaki yatacın doğaüstü bir gücünün olduğuna inanılmasıdır. Böylece değişik sağlık sorunlarından dolayı çocuğu olmayan kadınlar sıkça bu türbeyi ziyarete gelmektedirler. Türbeyi ziyarete gelen kadınlar öncelikle dilek ağacına kurdele asarlar. Ardından kadınlar türbenin hemen doğusundaki kutsal servi ağacının gövdesinde bulunan oyuğun içerisine bağlanır (Resim 10) ve burada dualar edilir⁵. Bu ritüelin gerçekleştirilmesinde aracı olan kişi mahallenin en yaşlı ve bilge kadınıdır. Türbe Mahallesi'ndeki bu görevi uzun süre "Kevser Ana" olarak ünlenen Kevser Kıygın yürütmüştür. Kevser Ana 1998 yılında vefat etmiştir. Ancak

³ Genel olarak Anadolu'da mezarlık alanlarındaki ritüeller için bk. Çıplak, 2002, s. 605-614.

⁴ Bk. İnan, 1995.

⁵ Anadolu'da kutsal ağaç kültü için bk. Ergun, 2004.

bu ritüeli aynı mahalleden başka bir kadının devraldığı ve onun önderliğinde halen sürdürüldüğü bilinmektedir. Bundan dolayı ağacın kovuğunun ve çevresinin bakımı-temizliği düzenli olarak yapılmaktadır.

Resim 10. Türbenin Avlusundaki 1 Numaralı Anıt Ağaç.

Kalıntıların Tarihsel Süreci

Türbe Mahallesi'nden günümüze ulaşan kalıntıların dönemi tam olarak bilinmemektedir. Ancak tarihlere yönelik bazı ipuçları mevcuttur. Her şeyden önce mezarlık alanında tespit edilen mezarların konumları ve mezar taşlarının formları onların İslami gelenekte olduğunun kanıtıdır. Diğer yandan yapıların inşasında Roma ve Bizans Dönemleri'ne ait blokların devşirme malzeme olarak kullanıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle Bizans Dönemi'ne ait olduğu bilinen örnekler en geç Orta Bizans Dönemi başlarına tarihlenmektedir. Bu tarihlendirme bölgeye egemen olan Türkmen Boyları'ndan Mentешеoğulları Beyliği'nin dönemi ile örtüşmektedir. Mentешеoğulları Beyliği, Anadolu Selçuklu Devleti'nin çöküşünden sonra Güneybatı Anadolu'daki Bizans egemenliğine son vermiş ve Muğla merkez olmak üzere bölgede 13. yüzyıl ortalarından 15. yüzyıl başlarına kadar devam eden bir hâkimiyet kurmuştur⁶. Bölge daha sonra diğer Anadolu Beylikleri'nde olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altına girmiştir. Ve hatta Muğla İli Osmanlı İmparatorluğu Dönemi'nde "Menteşe Vilayeti" olarak

⁶ Mentешеoğulları Beyliği tarihi ve mimarlığı için bk. Duran, 1995, s. 55-91; Wittek, 1999.

adlandırılmıştır⁷. Yapılarda kullanılan malzeme, duvar tekniği ve mimari elemanlar da Türbe Mahallesi'ndeki tarihi kalıntıların Mentешеoğulları Beyliği Dönemi'ne ait olabileceğini göstermektedir. Özellikle türbe yapısının mimarisi bölgede bulunan Mentешеoğulları Beyliği dönemine ait diğer türbe örnekleriyle büyük benzerlik içerisindedir. Örneğin Fethiye'de bulunan ve 1283 tarihinde Mentеше Bey için yapıldığı tahmin edilen türbe⁸ hem mimari formu hem de ölçüleri bakımından yakın özellikler taşır. Bu örnekte sadece farklı olarak duvarlarda tuğlanın yanında düzgün kesilmiş bloklar da tercih edilmiştir. Ayrıca burada yapının duvarlarıyla kubbesini birbirine bağlayan Türk üçgenleri kullanılmıştır. Türbe Mahallesi örneğinde kubbe yapısına ait herhangi bir mimari döşem günümüze ulaşmamıştır. Türbe Mahallesi yerleşim alanındaki türbe kalıntısına en yakın örnek Fethiye İlçesi'ne bağlı Üzümlü Köyü'nde bulunmaktadır. 14. yüzyıla tarihlenen anonim türbe kalıntısı 5 m x 5 m ölçülerinde olup kare planlıdır⁹. Bu yapıda da tuğla ve moloz taş işçiliği düzensiz olarak birlikte kullanılmıştır. Hatta duvarlardaki küçük mazgal deliği şeklinde düzenlenmiş açıklıklar da ortaktır. Türbe Mahallesi örneğinde farklı olarak dört adet daha büyük pencere açıklığı bulunmaktadır. Ancak sözkonusu pencere açıklıklarının türbenin tamirat evrelerindeki yeni düzenlemeler esnasında oluşturulduğu anlaşılmıştır. Üzümlü Türbesi'ndeki kubbe yapısı orjinal olmayıp, yakın zamanda inşa edilmiştir. Türbenin orijinal kubbesinin tuğla ile oluşturulduğu tahmin edilmektedir. Benzer bir kubbe yapısı Yaka Köyü örneği için de düşünülmektedir. Bu tür tuğla kubbeler Mentешеoğulları Beyliği Dönemi'nde yaygın olarak kullanılmıştır. Beçin Kalesi'nden günümüze ulaşan örnekler bunun en güzel kanıtıdır¹⁰.

Türbe Mahallesi'ndeki tarihi kalıntıların Mentешеoğulları Beyliği dönemine ait olabileceğini gösteren diğer bir kanıt ise Tlos Antik Kenti ve çevresinde anıt ağaçlar üzerinde yürütülen tespit ve tescil çalışmalarının sonuçlarıdır.

⁷ Mentеше Vilayeti için bk. Kütükoğlu, 2010.

⁸ Fethiye Mentеше Bey Türbesi için bk. Duran, 1995, s. 179-188; Oduncular, 2012, s. 134-140.

⁹ Üzümlü Türbesi için bk. Duran, 1995, s. 184-186; Oduncular, 2012, s. 141-147.

¹⁰ Örneğin Beçin Kalesi Orhan Bey Türbesi, bk. Ünal 2005, s. 20-21.

Resim 11. 1 Numaralı Anıt Ağacın Yaş Tespiti Çalışmaları.

Söz konusu çalışmalar kapsamında Türbe Mahallesi yerleşimi sınırları içerisinde üç adet dallı servi ağacı (*Cupressus sempervirens* var. *horizontalis*) tespit edilmiştir (Resim 3). Yapılan yaş tespiti incelemeleri sonucunda 1 numaralı servi ağacının 910 yaşında olduğu anlaşılmıştır (Resim 10, 11). Bahsi geçen servi ağacı yerleşim alanındaki türbenin doğu yönde yaralan girişinin önündeki avluda bulunmaktadır. Ve hatta çocuğu olmayan kadınlar bu ağacının gövdesinde bulunan oyugun içerisinde bağlanmakta ve burada dualar edilmektedir.

Anıt Ağaç İncelemeleri

TS 13137 numaralı standartta anıt ağaç için “geçmiş ile günümüz, günümüz ile gelecek arasında köprü kurabilecek uzunlukta doğal ömre sahip olan ağaçlardan yaş, gövde çapı, tepe çapı ve boy itibarıyla kendi türünün alışlagelmiş ölçülerinin çok üzerindeki boyutlara ulaşan ya da yöre tarihinde, mistik kültüründe ve folklorunda özel yeri bulunan ağaç” tanımı yapılmıştır. Araştırma alanında tespit edilen ağaçların bu tanımlamaya uygun olduğu anlaşılmıştır. Ağaçların fiziki özelliklerinin belirlenmesinde aşağıdaki metotlar kullanılmıştır. Yapılan ölçümler ve diğer bilgiler kullanılarak TS 13137 numaralı standartta verilen envanter karnesi doldurulmuştur.

Ağaç çapının ölçülmesi:

Ağaçların, toprak yüzeyinden göğüs yüksekliğindeki ($d_{1,30}$) çapları, bu yükseklikten cm duyarlıklı şerit metre ile ölçülen çevre uzunluğundan hesaplanmıştır. Bunun için;

$$d_{1,30} = c_{1,30} / \pi$$

$d_{1,30}$: göğüs yüksekliği çapı (cm), $c_{1,30}$: göğüs yüksekliği çapı (cm), π : pi sayısı (3,14) formülü kullanılmıştır.

Ağaç boyunun ölçümü:

Ağaç boyu Vertex IV dijital boy ölçeri ile 10 cm duyarlıklı olarak hesaplanmıştır.

Ağaç yaşının tahmini:

Yaşlar, ağaçların göğüs yüksekliğinden ($d_{1,30}$), artım burgusu ile alınan artım kalemlerinde belirlenen yıllık halka sayıları yardımıyla tahmin edilmiştir. Artım kalemlerinin alınmasında 80 cm uzunluğundaki artım burgusu kullanılmış ve gövde yapısının olanak sağladığı ölçüde mümkün olduğunca uzun artım kalemleri alınmaya çalışılmıştır. Ancak ölçüm yapılan ağaçların hiçbirisinde öze ulaşılammıştır.

Anıt ağaçlarda artım kalemi kullanılarak yapılacak yaş tayini için gerek TS 13137 numaralı standart ve gerekse Genç ve Güner (2003) tarafından önerilen yöntemde, en az 15 cm uzunluğundaki artım kalemlerinde belirlenen yıllık halka adedi esas alınarak ve kabuksuz çapın yarı uzunluğuna oranlanarak bulunması öngörülmektedir. Ancak canlıların yaşamları boyunca büyüme miktarları sabit kalmamakta, genellikle küçük miktar olarak başlamakta, sonra gittikçe artarak bir üst değere ulaşmakta ve bundan sonra da giderek azalmaktadır. Böylece yaşa bağlı olarak artım (örneğin, çap, boy vb.) miktarları bir çan eğrisi, bu artımların toplamı olan büyüme de bir S eğrisi biçiminde gelişmektedir (Kalıpsız, 1984; Husch et al., 1993; Avery ve Burkhart, 1994). Dolayısıyla yaşlı ağaçlarda gövdenin dış kısmı yıllık halka kalınlıklarının en dar, yani çap büyümesinin en yavaş olduğu bölgedir. Bu nedenle ki, yine Genç ve Güner (2003) tarafından da belirtildiği gibi, bu yolla hesaplanan yaş her koşulda gerçek yaştan daha fazla olacaktır. Bu düşünceden hareketle, gerçeğe daha yakın yaş belirleyebilmek için bu yolla hesaplanan yaştan belli miktarda düşülmesi gerekmektedir. Ancak bu düşüşün ne kadar olacağı ile ilgili uygulanabilir ve kesin bir bilimsel yöntem bulunmadığından ilgili standartta önerilen yöntem kullanılmıştır. Artım kaleminden belirlenen yıllık halka sayısı kabuksuz çapın yarısına oranlanarak yaş kestirilmiştir.

Diğer yandan göğüs yüksekliğinden hesaplanan yaşa, ağacın bu yüksekliğe ulaşma yaşının eklenmesi gerekmektedir ve bu da ağaç türüne ve yetişme ortamı özelliklerine göre 1 ile 10 yıl arasında değişmektedir

(Kalıpsız 1994). Bu çalışmada, yetiştirme ortamı koşulları da dikkate alınarak, göğüs yüksekliğinden hesaplanan yaşlara servilerde 6 yaş eklenmiştir.

Ağaç tepe çapının ölçülmesi:

Ağaçların tepe çapı kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde, tepe izdüşümlerine göre şerit metre ile ölçülmüştür.

Yukarıdaki metotla belirlenmiş 910 yaşındaki servi ağacının TS 13137 numaralı standarda göre hazırlanmış envanter karnesi hazırlanmıştır (Tablo 1).

Çalışma alanında bulunan diğer iki servi ağacı için de aynı ölçümler yapılmıştır. Buna göre 1 numaralı ağacın doğusunda bulunan 2 numaralı ağacın (Resim 3) tahmini yaşı 310 yıl olarak belirlenmiştir. 1 numaralı ağacın güneyinde bulunan 3 numaralı ağaç (Resim 3) için ölçümler yapılmış olmasına rağmen ağacın kesin yaşı tespit edilememiştir. Ancak bahsi geçen ağacın boyutları itibarıyla anıtsal değer taşıdığı gözlemlenmiştir.

Kültürel Peyzaj

Çalışma alanını kültürel peyzaj açısından değerli kılan en önemli faktör bölgenin Geç Neolitik Dönem'den itibaren kesintisiz yerleşim yeri olarak kullanılmasıdır. Bu durum farklı kültürlerin izini bir arada görebilmemizi sağlamaktadır. Ayrıca alanın pek çok önemli destinasyon bölgesine yakın olması da alanın kültürel peyzaj değerini arttırmaktadır. Bu destinasyon alanlarının en önemlisi alandan çıplak gözle de görülebilen Tlos Antik Kenti'dir. İkinci önemli destinasyon alanı, üzerinde anıt çınar ağaçlarının bulunduğu Yaka Köyü'ndeki alabalık çiftliği Yakapark'tır. Diğer önemli bir destinasyon alanı dünyaca önemli bir kanyon olan Saklıkent'tir. Son destinasyon alanı ise prehistorik kalıntılarla ünlenen Girmeler Mağarası'dır. Türbe Mahallesi böylesine önemli merkezlere komşudur. Buradaki çalışma alanı bitki örtüsü açısından da oldukça zengindir. Duvar kalıntılarının üzerinde endemik bir tür olan *Rosularia globulariifolia* (Fenzl) Berger bitkisi tespit edilmiştir (Resim 12). Diğer yandan alanın zeytinlikler ve kızılçam (*Pinus brutia*) ağaçları ile çevrelenmiş olduğu gözlenmiştir. Türbe Mahallesi yerleşim alanında tespit edilen diğer bazı bitkiler; *Asparagus acutifolius*, *Ceratonia siliqua*, *Capparis spinosa*, *Cyclamen sp.*, *Euphorbia characias* L. subsp. *wulfenii*, *Hedera helix*, *Pictacia terebinthus*, *Quercus coccifera*, *Rubus canescens*, *Smilax aspera* ve *Umbilicus luteus*'tir.

Zuhal Kaynakçı Elinç, Taner Korkut, Neşat Erkan, Ali Cem Aydın, Latif Gürkan Kaya, Bayram Akdağ
Tlos Antik Kenti Türbe Kalıntıları ve Anıt Ağaçların Kültürel Peyzaj Açısından Değerlendirilmesi
Assessment of Shrine Ruins and Monumental Trees of Tlos Antic City in Terms of Cultural Landscape

Tablo 1. Türbenin Avlusunda Bulunan 1 Numaralı Ağacın Envanter Karnesi.

Tür Adı (Türkçe) : Dalı Servi							
Önerilen Adı:				İl: Muğla			
Tür Adı (İngilizce): Cyprees				İlçesi: Kemer			
Tür Adı (bilimsel): <i>Cupressus sempervirens var. horizontalis</i>				Köy: Yakaköyü, Türbe Mahalesi			
Ölçüm Tarihi: 22/11/2012				Orman İşletme Müdürlüğü: Kemer			
Enlem:				35 S 0715906			
Boylam:				UTM 4047371			
Yükselti		Bakı		Eğim (%)		Röliyef	
347		Kuzey		%30			
Tahmini Yaş (Yıl)	Boy (m)	Tepe Çapı (m)		Çevre Çap (Kabuklu) (cm)		Çap (Kabuklu) (cm)	
910	20,0 m	K-G	D-B	d_{0,30}	d_{1,30}	d_{0,30}	d_{1,30}
		19,7 m	17,3 m		4,98 m		158,5 m
Genel Görünüm:		Düzgün: X		Budanmamış		Budanmış:	
				: X			
Gövde Özellikleri:		Dipte Çatal:		Çatal Yok: X		Kovuk: X	
Sağlık Durumu:		Sağlıklı: X		Tepe Çökmesi:		Böcek ve Mantar Zararı:	
Mülkiyet Durumu:		Özel:		Tüzel:		Devlet: X	
Tescil Durumu ve Anıtsal Değeri:		Tescil edilmemiş.					
Tarihi veya Folklorik değeri:		Anıtsal ve folklorik değeri var.					

Resim 12. Endemik *Rosularia globulariifolia* (Fenzl) Berger Bitkisi.

Türbe Mahallesi'ndeki evler tek ya da iki katlı olup hepsi bahçelidir. Halk yaşamını tarımdan sağlamaktadır. Geleneksel Anadolu köy yaşantısı tüm doğallığı ile bu bölgede de devam etmektedir. Akdeniz ikliminin görüldüğü bölgede halk yaşantısının büyük bir bölümünü dışarıda geçirmektedir. Dışarıdan göç almayan bölgede gençler yaz aylarında çalışmak için genelde Fethiye'ye gitmektedirler. Ayrıca 2005 yılından itibaren sürdürülen Tlos Antik Kenti kazıları her yıl yaklaşık 3 ay süre ile 50 kişiye iş imkânı da sunmaktadır.

Sonuç

Yaka Köyü Türbe Mahallesi'ndeki tarihi kalıntılar ve bu alandaki anıt ağaçlar, Tlos Antik Kenti ve çevresinin tüm tarihi ve kültürel dokusunun envanterini çıkarmak, belgelemek ve CBS (Coğrafi Bilgi Sistemi) yardımıyla haritaya aktarmak için, 2011 yılında başlatılan TÜBİTAK Projesi kapsamında ele alınmıştır. Bu arada tarihi kalıntıların ve tüm alanın ayrıntılı tanımının yer aldığı tanıtım levhaları da hazırlanmaktadır. Gelecek kazı sezonlarında Türbe Mahallesi'nde gerçekleştirilmesi planlanan temizlik çalışmaları ardından bilgilendirme levhalarının yerleştirilmesi düşünülmektedir. Diğer yandan yaş tayini yapılan üç anıt ağacın kısa süre içerisinde tescillenmesi için gerekli başvurular ilgili kuruma yapılacaktır. Tescil sürecinden sonra ağaçlar için de bilgilendirme levhaları hazırlanacaktır. TÜBİTAK projesi kapsamında anıt ağaçlar ve tarihi kalıntılara ait tüm bilgilerin CBS yardımıyla sayısal ortama aktarılması ve bunların ileride araştırmacıların kullanımına açılacak olması kültürel mirasın korunması ve gelecek nesillere aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca farklı bilimsel disiplinlerden araştırmacıların birlikte

Zuhal Kaynakçı Elinç, Taner Korkut, Neşat Erkan, Ali Cem Aydın, Latif Gürkan Kaya, Bayram Akdağ
Tlos Antik Kenti Türbe Kalıntıları ve Anıt Ağaçlarının Kültürel Peyzaj Açısından Değerlendirilmesi
Assessment of Shrine Ruins and Monumental Trees of Tlos Antic City in Terms of Cultural Landscape

yürüttüğü böyle bir çalışmanın ülkemizde doğal ve kültürel değerlerin bir arada bulunduğu alanlarda yapılacak diğer çalışmalara örnek teşkil edeceği de açıktır.

Çalışmayı Destekleyen Kurum

Bu çalışma TÜBİTAK'ın 111K227 numaralı bilimsel ve teknolojik amaçlı araştırma projesi tarafından desteklenmiştir.

KAYNAKLAR

- Avery, T. E., & Burkhardt, H. E. (1994). *Forest Measurements* (4th Ed). New York: McGraw-Hill, Inc. 408 p.
- Çıplak, N. (2002). Anadolu'da Ölüm Sonrası Mezarlıklar Çevresinde Oluşan İnanç ve Pratikler. *Türk Kültürü* Y.XL, (474), 605-614.
- Duran, R. (1995). *Menteşe Beyliği Mimarisi*. Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Genç, M. ve Güner, Ş. T. (2003). *Anıt Ağaçlarının Önemi, Göller Bölgesi'nin Anıt Ağaçları*. Isparta: TC Isparta Valiliği İl Özel İdare Müdürlüğü Yayını, No. 5. 322 s.
- Husch, B., Miller, C. I., & Beers, T. W. (1993). *Forest Mensuration*. Florida: Krieger Publishing Company.
- Işık, F., Işkan, H. ve Çevik, N. (1998/1999). Miliarium Lyciae. Patara Yol Kılavuz Anıtı/ Das Wegweisermonument von Patara. *Lykia IV*.
- İnan, A. (1995). *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalıpsız, A. (1984). *Dendrometri*. İstanbul: Ders Kitabı, İ. Ü. Orman Fakültesi Yayın No:354.
- Kütükoğlu, M. S. (2010). *Menteşe Sancağı 1830. Nüfus ve Toplum Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Oduncular, D. N. (2012). *Menteşe Beyliği Yapılarında İnşa Malzemesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, S. ve Adak, M. (2007). *Gephyra: Stadiasmus Patarensis Itinera Romana Provinciae Lyciae Zu 1 Monografi Serisi 1*. İstanbul: Ege Yayınları.
- Tlos Kazıları 2013*. 03 Şubat 2013, <http://tloskazilari.com>.
- Ünal, H. R. (2005). *Menteşe Beyliği Başkenti Beçin / The Capital of the Mentesh Emirate: Beçin*. (İ. Türkoğlu, Çev.). İzmir: Beçin Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Witteck, P. (1999). *Menteşe Beyliği*. (O. Ş. Gökay, Çev.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.